

AVRIGA

**Zprávy
Jednoty klasických filologů**

XLVII (2005) 1-2

JEDNOTA KLASICKÝCH FILOLOGŮ

Praha

**STVDIA ADOLESCENTIAM ALVNT,
SENECTIVTEM OBLECTANT,
SECYNDAS RES ORNANT,
ADVERSIS PERFYGIYM AC SOLACIYM PRAEBENT.**

CICERO, *Pro Archia poeta* 7, 16

© Jednota klasických filologů, 2005

ISSN 1211-3379
ISBN 80-86791-27-0

TZV. LATINSKÁ PŘEHLÁSKA¹

Lucie PULTROVÁ (Praha)

Termínem „latinská přehláska“ se v české terminologii tradičně označují kvalitativní změny krátkých vokálů ve vnitřních a koncových slabikách latinských slov (např. *faciō – cōnficiō*, *sedeō – assideō*, *capiō – particeps*, *-cipis* apod.); běžněji však bývá tento jev označován jako „oslabování vokálů“ (angl. „vowel weakening“ nebo „vowel reduction“, něm. „Vokalschwächung“). Oslabování vokálů je podle všech standardních příruček zabývajících se latinskou historickou gramatikou jednou z nejvýznamnějších charakteristik hláskového systému latiny, která ji vymezuje i v rámci ostatních italských jazyků. Výklad těchto vokalických alternací v gramatikách je založen na 150 let staré teorii,² podle níž měla latina v archaické době silný akcent pevně vázaný na počáteční slabice slova. Následkem akcentování prvních slabik se měly oslabovat všechny nepočáteční slabiky, a důsledkem tohoto oslabení měla být změna kvality jejich krátkých vokálů. Výklad bývá v gramatikách podán jasně a přehledně, a proto málokdy vzbuzuje pochybnosti, takže zdánlivě neexistuje důvod do stávajícího výkladu zasahovat. Přesto bych v tomto článku chtěla ukázat, že je nutné tuto starou a obecně přijímanou teorii revidovat.

1. Shrnutí dosavadního výkladu

P r a v i d l a „přehlásky“, tak jak je podávají moderní příručky,³ jsou ve stručnosti následující:

¹ Tento článek je stručným shrnutím monografie *The Vocalism of Medial Latin Syllables* (Praha, Carolinum, v tisku). Pro podrobnější výklad a také celkovou bibliografii k dané problematice proto odkazuji na uvedenou monografii.

² A. Dietrich (1852) si všiml skutečnosti, že kvalitativní změny vokálů probíhají v latině ve vnitřních i koncových slabikách, nikdy však ve slabikách počátečních. Z toho vyvodil, že počáteční slabiky musely mít v době, kdy tyto změny probíhaly, nějakou zvláštní charakteristickou vlastnost, jíž je podle něj akcent. Teorii počátečního akcentu v archaické latině po Dietrichovi proslavil a rozšířil zejména Corssen (1858). Postupem času se teorie počátečního akcentu prosadila do té míry, že se způsob výkladu v gramatikách zcela obrátil: existence počátečního akcentu se začala považovat za „danou“ a na jeho základě se pak vykládají vokalické změny.

³ Např. (v abecedním pořadí) BALDI, 2002: 253-257; BUCK, 1959: 100-103; LEU-MANN, 1977: 79-91; MEISER, 1998: 67-71; MONTEIL, 1973: 96-99; PALMER, 1961:

1. Změny se netýkají dlouhých vokálů.
2. Všechny krátké vokály ve vnitřních a koncových slabikách se úžijí.
3. Ve vnitřních otevřených slabikách se všechny krátké vokály mění ve vokál *i*, přičemž u změny vokálů *a* a *o* se předpokládá ještě mezistupeň *e*, tj. *a/o* > *e* > *i* (*faciō* – *cōnficiō*; *sedeō* – *obsideō*; *locus* – *ilicō* < **en stlocōd*; *caput* – *capitis* apod.), s následujícími výjimkami: vokály v pozici před *r* nebo za vokálem *i* se mění v *e*: *pariō* – *reperiō*,⁴ *pius* – *pietās* apod.); v pozici před *l* se výsledek vokalické změny liší podle toho, zda se jedná o velární *l* (pak je výsledkem vokál *u*) nebo o palatální *l'* (výsledkem je vokál *i*): *famulus* × *familia*; *exulāns* × *exilium* apod.; vokály *u* a *i* kolísají v písmu také v pozici před labiálou: *capīō* – *incipiō* × *occupō* apod. Změnám podléhají ve vnitřních slabikách i diftongy *ai* a *au*: jejich první element – *a* – se chová stejně jako vokál *a* v zavřených slabikách: *ai* > *ei* a *au* > *eu*; poté následuje běžná monoftongizace *ei* > *ī*, *eu* > *ū* (*caedō* – *incidō*; *claudō* – *inclūdō* apod.).
4. Ve vnitřních zavřených slabikách⁵ je tendence stejná (tj. úžení), neprobíhá však změna *e* > *i*; zachovává se tedy původní vokál *e* a u vokálu *a* se proces úžení „zastavil“ na mezistupni *e*; vokál *o* se v zavřených slabikách mění na *u* (*aptus* – *ineptus*; *industrius* < **endostruos* apod.). Výjimky: na místě původního *a* v pozici před skupinami *ng*, *nc* (tj. před *ŋ*) stojí ve vnitřních slabikách vokál *i* (*frangō* – *cōnfringō*, *tangō* – *atingō* apod.); v pozici před velárním *t* se vokál *a* mění v *u* (*calcō* – *inculcō*, *salsus* – *īnsulsus* apod.).
5. V koncových slabikách probíhají vokalické změny v mnohem menší míře:

<i>aC</i> > <i>eC</i>	<i>artifex</i> ~ <i>faciō</i> , <i>tibicen</i> ~ <i>canō</i>
<i>e</i> před <i>-s</i> , <i>-t</i> > <i>i</i>	<i>dedet</i> ⁶ > <i>dedit</i> , gen. <i>Cereres</i> ⁷ > <i>Cereris</i>
<i>o</i> před <i>-d</i> , <i>-s</i> , <i>-m</i> , <i>-nt</i> > <i>u</i>	* <i>alyod</i> > <i>aliud</i> , <i>-os</i> > <i>-us</i>

Jako příklady „přehlásky“ se v gramatikách objevují tyto typy slov:

- slova derivovaná prefixem a reduplikované slovesné tvary; mění se kořený vokál (např. *faciō* – *cōnficiō*, *iaciō* – *obiex*, *medius* – *dīmidius*);

219-220; PISANI, 1962: 27-29; SAFAREWICZ, 1969: 67-75; SIHLER, 1995: 59-68; SOMMER – PFISTER, 1977: 81-92; TRONSKIJ, 1953: 154-160 a další.

⁴ Mezi badateli přitom neexistuje jednota v tom, zda vokál *a* (resp. *o*) před antevokalickým *r* nejprve prošel pravidelně oběma fázemi *a/o* > *e* > *i* a až v dalším vývoji se vokál *i* před antevokalickým *r* přeměnil zpět na *e*, nebo zda hláska *r* ihned zabránila druhé fázi vokalické změny, tj. *e* > *i*.

⁵ Na rozdíl od latinské versologie je za zavřenou slabiku z hlediska probíraných vokalických změn nutno považovat i slabiku končící skupinou *muta cum liquida* (např. *patrō* – *impetrō*, nikoli ***impitrō*); srov. LEUMANN, 1977: 83.

⁶ Na archaických latinských nápisech *passim*.

⁷ *CIL* I², 973.

- kompozita; mění se kořený vokál zadního členu kompozita (např. *caedō* – *parricīda*, *faciō* – *artifex*);
- substantiva a adjektiva 3. deklinace (souhláskové kmeny); mění se kvalita kmenových vokálů (např. *caput*, gen. *capitis*; *nōmen*, gen. *nōminis*);
- derivovaná (denominativní) jména; mění se kmenový vokál fundujícího jména (např. *novitās* < **novos*, *manīca* < *manus*, *venustus* < **venos-tos*);
- kompozita se spojovacím vokálem (konektem) *i*; předpokládá se, že vokál *i* vznikl na místě původního kmenového vokálu prvního členu (např. *cornū* – *corniger*, *aquila* – *aquilifer*);
- slova přejatá z řečtiny (např. *μαχανά* > *māchina*, *Μασσαλία* > *Massilia*);⁸
- dvojice slov typu *famulus* – *familia* apod., kde alternují vokály *uli* před souhláskou *l*: *u* se vyskytuje před velárním *l*, *i* před palatálním *l'*.

U nepřejatých slov může tedy podle příkladů uvedených v gramatikách docházet ke kvalitativní změně krátkého vokálu jednak v kořeni prefigovaného slova nebo v kořeni zadního členu kompozita, jednak v kmeni určitých omezených skupin substantiv.

K výše uvedeným pravidlům je však nutné ihned učinit několik zásadních kritických poznámek:

1. Především, ve skutečnosti oproti uvedeným pravidlům nikdy nedochází ke změně kořeného vokálu *o* a *u* po prefixaci, např. *admoneō*, *irrogō*, *pervolō*, *praeponeō*; *absorbeō*, *adhortor*, *cōnsors*, *immortālis*; *computō*, *cōn fugiō*, *sēiungō* a mnoho dalších.⁹

⁸ Dále budu pracovat pouze s domácími, tedy nepřejatými slovy. Přejímání slov podléhá zcela specifickým podmínkám. Důležité pro hláskovou stavbu může být například, ve které oblasti bylo slovo převzato (v jednotlivých dialektech může být např. výslovnost některých vokálů užší apod.). Také analogie zde hraje mnohem významnější roli než u slov domácích, protože přejatá slova mají zpravidla tendenci zapojit se do mluvnického systému daného jazyka a připodobňovat se existujícím domácím slovům stejného druhu. To by mohl být případ v gramatikách často zmiňovaného *Tarentum* < *Τάρανς*, -αντος; suffix *-antum* se totiž v domácích latinských slovech nevyskytuje, slova končící na *-entum* jsou naopak poměrně častá.

⁹ Jedinými příklady tohoto typu, které se objevují v gramatikách, jsou adv. *ilicō* a subst. *prōmuntorium* a *hospes*, *hospitis*. U adv. *ilicō* se předpokládá původ **en stlocōd*; takový slovtvorný postup je však velmi složitý a v každém případě zcela ojedinelý. Subst. *prōmuntorium*, „výběžek“, „mys“, je doloženo v několika grafických variantách: *prōmuntorium*, *prōmunturium*, *prōmontōrium*. Jeho etymologie není vůbec jasná. Obecně se předpokládá složení *prō* + *mōns*, „hora“ (viz např. ERNOUT – MEILLET), ale žádné analogicky tvořené slovo v latině neexistuje. *Oxford Latin Dictionary* vykládá slovo jako odvozeninu slovesa *prōmineō*, s připodobněním k subst. *mōns* (takto i WALDE – HOFFMANN). Subst. *hospes* vykládají WALDE – HOFFMANN a PO-

2. Z pravidel uváděných v gramatikách vyplývá, že by se ve vnitřních latinských slabikách v zásadě nikdy neměl vyskytovat vokál *a* a diftongy *ae* a *au* a ve vnitřních otevřených slabikách navíc vokál *e* – to však také neodpovídá skutečnosti. Množství případů, které s proklamovanými pravidly nesouzní, je značné a již samotný jejich počet teorii o pravidelné změně vokálů zpochybňuje. Z excerptce materiálu¹⁰ a jeho následného třídění vyplynulo, že slov s uvedenou vokalickou strukturou, v nichž ke změnám vokálu po prefixaci nedochází, a slov se změnami odpovídajícími výkladu v gramatikách je přibližně stejný počet. U kořenů, jejichž vokál změně podléhá, se navíc mnohem častěji tvoří různé prefigované odvozeniny, takže je mezi excerptovanými slovy ve skutečnosti přibližně *t ř i k r á t v ě t š í* počet takových slovních základů, v nichž *k ž á d n ý m v o k k a l i c k ý m z m ě n á m n e d o c h á z í*, než těch, v nichž se kořenový vokál mění. Tak velký počet slov, která popsáním pravidlům neodpovídají, lze jen obtížně vykládat jako výjimky.

3. Kromě značného množství případů, kde se zmíněné vokály zachovávají ve vnitřních slabikách v kořeni (viz výše), lze na první pohled vysledovat i některá slootovorná omezení: například všechny jmenné tvary slovesné 1. konjugace zachovávají *-a-* (*laudandus, laudantem, laudanter...*) atd. Nikdy se také nemění vokál v prefixu, který se po další prefixaci stane vnitřní slabikou, např. *inaccessus* apod.

Pokud jde o příčinu těchto vokalických změn, je již od poloviny 19. století, jak bylo uvedeno výše (pozn. 2), jejich existence spojována s pu-

KORNY (453) jako kompozitum, jehož prvním členem je subst. *hostis* (< *g^hosti-) a druhým členem **potis*, celé kompozitum tak má odpovídat něm. výrazu „Gastherr“. Podle ERNOUTA – MEILLETA je však druhý člen latinského kompozita hypotetický; v latině se navíc tento kořen (kromě sloves *potior, posse*) vyskytuje např. ještě ve jmenném kompozitu *compos, -potis*, které je tvořeno formálně stejně jako kompozitum *hospes*, a přitom zachovává v kořeni vokál *o*. Všechna tři slova mají tedy sama o sobě velmi nejasnou etymologii a nemohou sloužit jako hodnověrné příklady.

¹⁰ Za základní soubor pro excerptci byl v první fázi zvolen slovník PRAŽÁK – NOVOTNÝ – SEDLÁČEK (1955). Z něj byla excerptována nejprve všechna nepřežatá latinská prefigovaná slova a kompozita, jejichž zadní člen má ve svém „základním tvaru“ (tj. v jednoduchých slovech) v kořeni jakýkoli krátký vokál či diftong s výjimkou vokálu *i* a vokálu *e* v uzavřené slabice, které se zachovávají. Již během excerptce se potvrdilo, že ani vokály *o* a *u* v takto tvořených slovech ve skutečnosti žádným změnám nepodléhají, a proto byla další práce omezena již jen na fundující slova s vokálem *a* nebo vokálem *e* v otevřené slabice či s diftongem *ae* a *au*. Soubor excerptovaných slov byl pak při další práci s jinými, zejména etymologickými slovníky, ještě mírně, nikoli však zásadně rozšířen: přibýly některé odvozeniny či kompozita, soubor slovních základů se však nezměnil. Relevantních excerptovaných slov byly nakonec necelé dva tisíce.

sobením akcentu vázaného na první slabiku, který se předpokládá pro předliterární období vývoje latiny. Díky takovému akcentu se podle této teorie v nezměněné podobě zachovaly vokály v počátečních slabikách a došlo k oslabení následujících nepřízvučných slabik. Výslovnost jejich krátkých vokálů pak byla zavřenější.

Sama teorie počátečního akcentu je však poněkud problematická. Na jejím základě by snad bylo možné vysvětlit, proč se na rozdíl od jiných pozic ve slově vokály v počátečních slabikách neměnily, nikoli však proč v ostatních slabikách ke změnám dochází. Ale především, kdyby totiž takový akcent opravdu existoval a byl příčinou oslabení vnitřních a koncových slabik a následných kvalitativních změn jejich vokálů, přece by tento fakt sám o sobě neřešil hlavní problém, totiž otázku, proč v některých slovech ke změnám vokálů dochází a v jiných nikoliv a za jakých podmínek ke změnám nedochází, případně opačně, za jakých podmínek k nim dochází. Podle této teorie totiž měla mít všechna slova v dané době stejný akcent, a lze tedy předpokládat, že vokály v popřízvučných slabikách byly stejně oslabené, a tedy potenciálně podléhající změnám.

Teorie nepřízvučnosti nepočátečních slabik a z ní vyplývajícího oslabení vyvolává však ještě další pochybnosti. Jak bylo řečeno výše, je jedním ze základních pravidel, že se změny vokálů v nepočátečních latinských slabikách *n e t ý k a j í d l o u h ý c h v o k á l ů*. Je ale tento fakt, že změnám podléhají pouze krátké, a nikoli dlouhé vokály, skutečně tak samozřejmý? Badatelé se shodují v názoru, který je dosvědčen i experimentálně, že krátké vokály mají tendenci být co do tónu méně zřetelně vyslovovány. Přesto se však nezdá pravděpodobné, pokud se držíme teorie počátečního akcentu, pod jehož vlivem se měly vnitřní slabiky oslabovat a jejich krátké vokály užít, že by takové oslabení dlouhé vokály neovlivnilo vůbec. Většina ostatních indoevropských jazyků vykazuje totiž velmi zřetelnou tendenci nepřízvučné vokály krátit a latina (podobně jako čeština) je zachováváním dlouhých vokálů v nepřízvučných slabikách poměrně výjimečná.

Problematické je i č a s o v é u r č e n í těchto vokalických změn. Ty jsou, na rozdíl např. od synkopy, považovány za děj v historii latinského jazyka jednorázový. To znamená, že proběhly v určité ohraničené době a vokalismus slov, která jazyk přejal nebo nově vytvořil v pozdější době, již těmto změnám nepodléhá. Období, ve kterém měly změny vokálů proběhnout, badatelé většinou kladou mezi 5. stol. př. Kr. a 1. polovinu 3. stol. př. Kr. (viz např. LEUMANN, 1977: 84). Jediným vodítkem pro objektivní určení doby průběhu vykládaných vokalických změn nám mohou být nejstarší nápisy. Kdyby skutečně platilo, že v latině původně existovaly tvary typu **cōnfaciō*, v nichž v průběhu několika staletí došlo ke zúžení vnitřního vokálu ve dvou fázích (*a > e, e > i*), měli bychom po takovýchto změnách najít na nápisích alespoň nějaké stopy. Podívejme se nyní, jak situace na nejstarších latinských nápisích vypadá. Je

ovšem nutné předeslat, že nápisů z předliterárního období je jen velmi málo,¹¹ a obraz, který nám mohou podat o hláskové situaci latiny, může být proto jen neúplný.

Na latinských nápisech z doby do počátku 2. stol. př. Kr. nacházíme pouze dvacet slov derivovaných prefixací nebo reduplikovaných tvarů nebo z hlediska vokálních změn jinak relevantních: FHE FHAKED, NUMASIOI (*CIL* I², 3); MAMAR(cos) (na nápisu z Caere z konce 7. stol. př. Kr.);¹² MAMARTEI (*CIL* I², 2832a); ADVOCAPIT (*CIL* I², 2); FILEOD (*CIL* I², 2658); SUBIGIT, OPSIDES (*CIL* I², 9); APICE, FLAMINIS, RECIPIT (*CIL* I², 10); POSIDET (*CIL* I², 11); PROGENIEM, OPTENUI (*CIL* I², 15); GONLEGIUM, ACIPTUM (= *acceptum*) (*CIL* I², 364); CUNCAPTUM (= *conceptum*) (*CIL* I², 365); EXVEHITO (*CIL* I², 366); PROIECITOD, INIECT[I]O (*CIL* I², 401).

V jedenácti z těchto dvaceti slov je vokalismus zcela identický jako v klasické latině: ta slova, která mají v klasické latině redukovaný vokál, jej mají již na těchto nápisech, a slova, která na nápisech změnu vokálu nevykazují, ji nevykazují ani v klasické latině (ADVOCAPIT; SUBIGIT, OPSIDES; APICE, FLAMINIS, RECIPIT; POSIDET; PROGENIEM; GONLEGIUM; EXVEHITO; INIECT[I]O). Zvláštní zmínku vyžadují případy ACIPTUM a PROIECITOD, které dokládají vokální změnu, jejímž výsledkem je však jiný vokál než v klasické latině.¹³ Jako jediné možné příklady dosud neproběhnuvší vokální změny mohou tedy sloužit tato slova: FHE FHAKED a NUMASIOI; MAMAR(cos); MAMARTEI; FILEOD; OPTENUI; CUNCAPTUM.

Nápis *CIL* I², 15 (OPTENUI) je vzhledem k vykládaným vokálním změnám velmi mladý; pochází z doby (2. stol. př. Kr.), kdy by změny měly být již dokončeny. Proto je velmi pravděpodobné, že se zde spíše než o původní tvar před proběhnutím vokální změny jedná o případ kolísavého psaní vokálů E/I, které je v nápisech z dané doby velmi časté. Podobně ani

¹¹ BARTONĚK (1996: 24) hovoří o přibližně dvaceti latinských nápisech pocházejících z doby od 7. století do poloviny 5. století př. Kr. Z let 450-350 př. Kr. se žádné nápisy nedochovaly a tato lakuna tvoří předěl mezi raně archaickými a archaickými latinskými nápisy. V *CIL* I² (*Inscriptiones Latinae antiquissimae ad C. Caesaris mortem*) jsou pod hlavičkou *Inscriptiones vetustissimae* zařazeny nápisy z doby od 7. stol. př. Kr. přibližně do počátku 2. stol. př. Kr. Ve vydání z r. 1918 je jich celkem 580, v nejnovějším vydání z r. 1986 je jich již přes 700, ale v naprosté většině se jedná pouze o velmi krátké, často jednoslovné nápisy a fragmenty.

¹² Viz URBANOVÁ (1992).

¹³ Slovesný tvar PROIECITOD dosud nebyl uspokojivě vysvětlen ani po stránce morfologické. Co se týče hláskové stavby, WACHTER (1987: 421-423) navrhuje vysvětlení, že se jedná o kontrastivní psaní skupiny *-ie-* místo *-ii-*. Také tvar ACIPTUM z nápisu č. 10 lze vyložit jako příklad kolísání vokálů *E* a *I* na nápisech z dané doby, spíše než jako zvláštní případ změny *a > i* v zavřené slabice.

u subst. FILEOD z nápisu *CIL* I², 2658 se nejedná o starší tvar **fileus* ke klas. *filius*, ale pouze o otevřenou výslovnost vokálu *i* v hiátu.

Nápis *CIL* I², 365 (CUNCAPTUM) je zase podle obecného mínění výrazně ovlivněn falistiinou, ve které podobné vokální změny neprobíhaly. Jedná se tedy zřejmě právě o jeden z výrazných faliských znaků, které jsou pro tento nápis charakteristické. Stejně tak nápis z Caere (MAMAR(cos)) je v současné době považován spíše za faliský. Subst. *Mamars* (= lat. *Mars*) z nápisu *CIL* I², 2832a je považováno za výraz sabinský.¹⁴

Nápis *CIL* I², 3 (*Fibula Praenestina*) je jako doklad předpokládaných původních tvarů asi nejpřesvědčivější. I u něj však vyvstávají pochybnosti. Jednak neexistuje naprostá jistota o skutečném stáří tohoto nápisu, výklad slovesného tvaru FHE FHAKED zůstává sporný, jednak se i u tohoto nápisu předpokládají silné lokální, snad také faliské, jazykové vlivy.¹⁵

Na podporu teorie o postupném užití krátkých vokálů ve vnitřních slabikách nenacházíme tedy na archaických latinských nápisech přesvědčivé důkazy. Žádné doklady archaických tvarů s předpokládaným původním vokalizmem nepřinášejí ani „Zákony dvanácti desek“. V gramatikách často citovaný tvar *incantassit* (VIII, 1b) jako důkaz sloužit nemůže: v dokladech z pozdější doby se totiž v této podobě vyskytuje zcela běžně.

Při neexistenci dokladů předpokládaných původních tvarů s dosud neprovedenými vokálními změnami na nápisech je zcela nejasné, odkud autoři gramatik čerpali důkazy pro svá stanoviska v diskusi o časovém určení těchto vokálních změn.

Nejspornějším bodem dosavadního výkladu je však vysvětlení *p o d m í n e k* těchto změn a zejména *v ý j i m e k* z pravidel. Kvalitativní změny krátkých vokálů v latinských nepočátečních slabikách jsou považovány za *h l á s k o s l o v n ý z á k o n*; měly by tedy probíhat vždy za daných podmínek, kterými jsou v tomto případě vlastně pouze „krátkost“ vokálu a „vnitřnost“ předmětné slabiky, pokud jim ovšem nezkráží cestu nějaký *a n a l o g i c k ý p r o c e s*. Jaké analogické procesy připadají v úvahu?

Nejběžnější vysvětlení výjimek z pravidel zní, že některá kompozita podstoupila tzv. *r e k o m p o z i c i*, tj. připodobnila se základovému slovu. Představa je tedy asi taková: nejprve byl vždy v obou slovech – v jednoduchém slově i příslušné odvozenině – v kořeni tyž vokál, např. *faciō – *cōnfaciō, veniō – adveniō* apod. Pak ve všech odvozeninách bez výjimky došlo ke změně kořenného vokálu, protože počáteční akcent platil pro všechna slova stejně, a i jeho důsledky musely být tedy pro všechna slova stejně (*faciō – cōnfaciō, veniō – *adviniō*). Dodatečně se však některé

¹⁴ STV. URBANOVÁ (1994).

¹⁵ PROSDOCIMI (1981: 362) hovoří o „latino non-romano“.

z odvozenin z důvodu jakési zvláštní afiliace k původnímu jednoduchému tvaru zase hláskově změnily k jeho obrazu (*veniō – adveniō*). Takový proces je samozřejmě možný; pokud však nedodáme, v jakých případech a proč právě v těchto případech k rekompozici dochází, nemá takové vysvětlení pro popis daných vokalických změn žádný význam.

Analogie dále podle autorů gramatik fungovala i v oblasti deklinace, proto se zachoval například vokál *e* ve slově *integer*, a to podle gen. *integrī*, kde je *e* zcela pravidelné, stejně tak *celeber* podle *celebris* apod.

Možným důvodem pro zachování původního vokálu mohla být také a s i m i l a c e k vokálu předchozí akcentované slabiky (*alacer* apod.). Takový proces je také velmi dobře možný, opět je však třeba definovat, za jakých podmínek má mít téžbr sousedního vokálu silnější efekt na daný vnitřní vokál než sám fakt jeho nepřízvučnosti.

Další výjimky z pravidel bývají vysvětlovány d o b o u v z n i k u daných slov. Autoři uvádějí, že četné odvozeniny či kompozita, ve kterých nedochází ke změně kořeného vokálu, jsou n o v o t v a r y vzniklé až po dokončení procesu vokalických změn. Z výkladů v gramatikách nevyplývá, na jakém základě autoři vykládají jednotlivá uváděná slova jako „novotvary vytvořené až po skončení procesu vokalických změn“. Tak např. sloveso *posthabeō*, které je vícekrát užito jako příklad pozdního slova (např. TRONSKI, 1953: 157; NIEDERMANN, 1911: 23), ve skutečnosti používá již Terentius (*Phorm.* 908). Totéž se týká i dalších opakujících se příkladů „pozdních“ odvozenin či kompozit – ve skutečnosti se naopak jedná o slova doložená již v nejstarších literárních památkách.¹⁶ Z hlediska probíraných vokalických změn, které již měly být v době tvorby uvedených autorů dokončeny, však skutečně může jít o slova mladší, je možné, že se jedná o dobové novotvary – jak však můžeme něco takového dokázat? Tento způsob vysvětlení tvarů se zachovaným původním vokalismem považují za zcela irrelevantní.

LEUMANN (1977: 83) zdůrazňuje, že pro neproběhnutí vokalických změn je vždy třeba hledat individuální vysvětlení. Zde je však kámen úrazu: má-li být původcem změn předpokládán akcent na první slabice, který měl platit pro všechna slova stejně, měly by být i jeho důsledky pro všechna slova stejné. Při neproběhnutí změny vokálu tedy nutně musela vždy působit nějaká

¹⁶ Např. *arefaciō* (VARRO *ling. V*, 6, 38); *olfaciō* (PLAUT. *Men.* 163; tamt. 166; tamt. 169; TER. *Ad.* 396); *calefaciō* (PLAUT. *Cas.* 400; PLAUT. *Epid.* 677; PLAUT. *Rud.* 411); *satisfaciō* (CATO *agr.* 40, 40; tamt. 114, 1); *perfacilis* (ACC. *trag.* 7; PLAUT. *Men.* 893; PLAUT. *Most.* 621; PLAUT. *Pseud.* 423); *comparō* (ACC. *trag.* 90; tamt. 309; tamt. 371; tamt. 637; PLAUT. *Amph.* 630 *et passim*); *dēdecus* (PLAUT. *Amph.* 882 *et passim*); *circumdō* (PLAUT. *Asin.* 693; PLAUT. *Most.* 1114; CATO *agr.* 40, 40; tamt. 114, 1); *dētrahō* (PLAUT. *Asin.* 91; PLAUT. *Truc.* 652; TER. *Haut.* 124; tamt. 649; LUCIL. 897; CATO *orat.* 9).

jiná podmínka, která stojí hierarchicky nad podmínkou „nepřízvučnost“. Je tedy třeba takovou podmínku hledat a definovat a ověřit, zda opravdu platí obecně. Pokud takové obecné podmínky neexistují a vysvětlení jsou skutečně jen individuální, není možné u vykládaných změn hovořit o hláskoslovném zákoně.

Shrnuto a podtrženo, dosavadní výklad kvalitativních změn latinských krátkých vokálů, tak jak jej podávají gramatiky, neodpovídá zcela skutečnosti. Předně nemáme žádné jasné doklady o reálné existenci předpokládaných původních tvarů v latině (tedy tvarů s dosud neproběhlou vokalickou změnou). Na druhé straně slov, v nichž by podle pravidel ke změně vokálu mělo dojít, ale nedochází, je v klasické latině dochováno takové množství, že je podle mého názoru nelze vykládat jako výjimky. Kvalitativní změny vokálů v latině tedy zřejmě neprobíhají obecně, ale jen v některých slovech, a otázkou je, zda je možné vysledovat nějakou pravidelnou podmíněnost proběhnutí či neproběhnutí změn vokálů. Pokud by bylo nějaké pravidlo nalezeno, byla by zpochybněna teorie o podmíněnosti kvalitativních změn vokálů nepřízvučností slabiky, a tím i celá teorie počátečního akcentu v předliterární latině.

2. Nově navrhovaná koncepce

Jak již bylo uvedeno výše (pozn. 10), podkladem pro vlastní zkoumání byla poměrně rozsáhlá excerpce materiálu, jehož rozbor však samozřejmě není možné v článku provádět. Pro podrobnější výklad si proto dovoluji znovu odkázat na připravovanou monografii (viz pozn. 1), v níž je veškerý excerpovaný materiál jmenovitě probrán. Tento článek tak v zásadě může poskytnout pouze konečné výsledky zkoumání, bez podrobné argumentace.

Výklad bude dále postupovat podle jednotlivých typů slov, které uvádějí gramatiky jako příklady přehlásky. Začneme s těmi nejdůležitějšími, prefigovanými slovy a kompozity, v nichž se na rozdíl od všech ostatních typů příkladů mění vokál kořenový.

a) Prefigovaná slova a kompozita

Že se nemění mechanicky všechny vnitřní kořenné vokály, ukazuje již samo množství excerpovaných slov, která zachovávají kořenový vokál základového slova. Z třídění excerpovaného materiálu vyplynulo, že kvalita kořenového vokálu v odvozeninách zřejmě do jisté míry závisí na tom, jakým s l o v o t v o r n ý m p o s t u p e m bylo dané slovo vytvořeno. Základní, obecně platné pravidlo zní: jestliže bylo slovo již jednou odvozeno prefixem, jeho další sufixální odvozeniny již zachovávají vokalismus této „první“ odvozeniny (např. *agō* > *exigō* > *exiguus*). Otázkou je však právě změna kořenových vokálů po prefixaci, resp. kompozici.

Výsledek prvotního třídění:

SLOVES A:

V *denominativních slovesech* se kořený vokál obecně nemění (*acerbus* > *ex-acerbō*; *acervus* > *co-acervō*; *aequus* > *ad-aequō*, *co-aequō*, *ex-aequō*, *in-aequō*; *albus* > *dē-albō*, *ex-albō* atd.). Excerptováno bylo celkem 96 slovních základů a pravidlo zachování kořeného vokálu platí pro 83 z nich. Vokál se mění pouze v následujících denominativech, z nichž některá mají nejasnou etymologii, v minimálně šesti případech je kořen fundujících jmen původně slovesný:¹⁷ (*aes?* >) *aestimō* > *existimō*; *alter* > *adulterō*; *calx* > *-culcō*; *causa* > *-cūsō*; *damnum* > *condemnō*; **fatis* (?) > *dēfetīgō*; **fatus* > *fateor* > *-fiteor*; **latus* > *lateō* > *-litēscō*; *manus* (?) > *mandō* > *-mendō*; *pars* > *partiō* > *-pertiō*, *impertiō*; *pater* (?) > *patrō* > *-petrō*; *sacer* > *sacrō* > *-secrō*; *status* > *statuō* > *-stituō*.

Kořený vokál se dále nemění v *deverbativních slovesech*, v nichž prefixace následuje až po sufixaci, např. *agō* > *agitō* > *exagitō* (nikoli *agō* > *exigō* > *exagitō*), *habeō* > *habitō* > *inhabitō* (nikoli *habeō* > *inhibeō* > *inhabitō*).

U ostatních sloves, tj. prefigovaných odvozenin od *primárních sloves* a tzv. *ā-intenziv*,¹⁸ je situace po prvním třídění nejasná: počet slovních základů, v nichž dochází ke změně kořeného vokálu, a slovních základů bez vokalické změny je přibližně týž (např. *agō* > *abigō*, *arceō* > *coerceō*, *cadō* > *accidō* × *amō* > *adamō*, *arō* > *exarō*, *audiō* > *exaudiō* ad.). Kromě toho existuje i skupina sloves, u nichž se kořený vokál po prefixaci běžně mění, ale po některých prefixech se zachovává (např. *agō* > *circumagō*, *praeteragō*, *peragō*; *capiō* > *antecapiō*, *ūsucapiō* ad.).

JMÉNA:

Desubstantivní substantiva s danou strukturou (tj. odvozeniny s nějakým prefixem nebo kompozita se zadním členem jmeným) jsou v latině velice řídká a mezi excerptovanými slovy se objevilo jediné se zřejmou změnou kořeného vokálu oproti základovému slovu: *pater* > *Iuppiter*; druhým možným případem je subst. *hospes*, ale jeho etymologie je sporná (viz výše pozn. 9).

Redukované vokály se naopak vyskytují v *desubstantivních* a *djektivech* typu *inermis*, tj. kompozitech s druhým členem substantivním a kompozičním sufixem *-i-* (většinou se jedná o tzv. *bahuvrihi*, *posesivní kompozita*).

¹⁷ **Fatis*, **fatus*, **latus*, *pars*, *sacer*, *status*.

¹⁸ Tzv. *ā-intenziva* (viz LEUMANN, 1977: 549) jsou slovesná kompozita, jejichž první člen může být různý, druhým členem je pak kořen primárních sloves se sufixem *-ā-* (např. *occupāre*, *nāvigāre*, *aedificāre* apod.).

Adjektiva vzniklá prefixací od již zformovaných adjektiv (jakéhokoli původu) ve velké většině případů zachovávají původní vokál fundujícího adjektiva (74 z 83 excerptovaných slovních základů; např. *aestimābilis* > *inaestimābilis*, *agrestis* > *subagrestis*, *alpīnus* > *cisalpīnus*, *altus* > *praealtus*, *amārus* > *subamārus* ad.). Kořený vokál se mění pouze v následujících 9 adjektivech: *aequus* > *inīquus*, *amicus* > *inimīcus*, *aptus* > *ineptus*, *castus* > *incestus*, *damnātus* > *indemnātus*, *facētus* > *īnficētus*, *facilis* > *difficilis*, *medius* > *dīmidius*, *salsus* > *īnsulsus*.

Deverbativní jména, substantiva i adjektiva, mají v naprosté většině redukovaný vokál v odvozeninách od těch sloves, která mají ve slovesných odvozeninách rovněž redukovaný vokál, např. *faciō* – *cōnficiō* – *aurifex*, *-ficus*, ale *petō* – *appetō* – *perpetuus*.

Již z tohoto prvního třídění tedy vyplývá poměrně jasně, že zde existují jakási slovtvorná omezení a vokalické změny se týkají jen určitých slovních kategorií. Proto je značně nepravděpodobné, aby tyto vokalické změny způsoboval hypotetický počáteční přízvuk. S oslabováním vokálů způsobeným nepřízvučností slabik se sice setkáváme i v moderních jazycích (např. ruština, angličtina), vždy se však jedná o mechanické změny platné ve všech slovech, nikoli jen v některých. Příčinu těchto vokalických alternací v latině je tak třeba hledat jinde.

Z dalšího zkoumání vyplynulo, že primární slovesa, u nichž po prefixaci dochází ke změně kořeného vokálu, se v naprosté většině rekonstruují (nebo mohou rekonstruovat) pro indoevropské období se zánikovým stupněm v kořeni (a to buď s interkonsonantickou laryngálou, např. *faciō* < **d^hh₂k-ié-*, nebo ve formě *C_(e)C*, např. *sedeō* < **s_(e)d-h₂ié-*, nebo se sonantou, např. *arceō* < **h₂r^k'-éie-*). Naopak slovesa, v nichž se po prefixaci kořený vokál zachovává, mají v kořeni stupeň plný.¹⁹

Z této skutečnosti vyplývá nově navrhovaná hypotéza: redukovaný vokál stojí v latině na místě původního zánikového stupně; je vlastně jeho vokalizací, jakýmsi epentetickým vokálem. Přitom je však nutné předpokládat, že vokalizace zánikových kmenů měla jiné výsledky v počátečních a jiné ve vnitřních slabikách. Dosud se například předpokládalo, že interkonsonantická laryngála se v latině obecně vokalizovala na *a*, tj. *CHC* > *CaC*. Tento předpoklad jistě platí pro počáteční slabiky, ale pro slabiky vnitřní byl již dříve zpochybněn SCHRIJVEREM (1991: 94nn.), který uvádí několik slov, v nichž je třeba s velkou pravděpodobností rekonstruovat interkonsonantickou laryngálu, latinská střídnice je však jiná než *a* (např. *genitor* < **g'enh₂-tōr*; *prosper* <

¹⁹ Rekonstrukce indoevropských tvarů přejímám většinou z *Lexikon der indogermanischen Verben* (2001) a SCHRIJVER (1991).

*-*sph₁-ro-*; *geminus* < **g'emh₁-no-*; *animus* < **h₂enh₁mo-*; *cerebrum* < **k'erh₂sro-* atd.). Ve skutečnosti jsou to – v rámci Schrijverovy práce – všechna slova s interkonsonantickou laryngálou ve vnitřní slabice; jinak řečeno, žádně sledované slovo s rekonstruovanou interkonsonantickou laryngálou ve vnitřní slabice nemá podle Schrijverovy práce v latině střídnici *a*. Naopak ve všech sledovaných slovech s interkonsonantickou laryngálou v počáteční slabice vokál *a* je. Latinské vokály na místě rekonstruovaných laryngál v citovaných slovech odpovídají vokálům, které pravidelně nacházíme v prefigovaných slovech s alternací vokálu oproti slovu základovému: v otevřené slabice *i* nebo *e* před *r*, v zavřené slabice *e*. Celá hypotéza je pak podpořena i tím, že různý vývoj interkonsonantické laryngály v počátečních a ve vnitřních slabikách se předpokládá i např. v germánských jazycích nebo v albánštině (viz BEEKES 1988: 96, 103).

„Redukované“ vokály se tak mohou objevit pouze ve vnitřních slabikách, a to v případě kompozit znamená, že k vokalizaci muselo dojít až po univerbizační předního a zadního členu. Tím se také vysvětlí neexistence redukovaných vokálů v sekundárních prefigovaných odvozeninách (např. v denominativních slovesech či v juxtapozicích typu *ūsūcapiō*), kde je připojení prefixu zřejmě chronologicky mladší než vokalizace (prefixem se odvozuje již „hotové“ slovo).

Nyní již jen stručně o ostatních typech příkladů:

b) Kmenový vokál konsonantických kmenů

Podle tradiční teorie se v nepřímých pádech původních konsonantických kmenů v latině úží kmenový vokál na *i/e*. Podobně jako v předchozím případě, i zde je třeba konstatovat, že taková vokalická změna není obecná, protože máme v latině dochovány i deklinační typy *-as*, *-atis* (*anas*); *-es*, *-etis* (např. *hebes*); *-us*, *-udis* (*pecus*); *-us/ur*, *-oris* (např. *corpus*); *-or*, *-oris* (např. *memor*); *-ur*, *-uris* (např. *fulgur*); *-ar*, *-aris* (*iubar*). Na druhou stranu se v latině samozřejmě vyskytují deklinační typy, v nichž kmenový vokál v přímých a nepřímých pádech alternuje (*-en*, *-inis*; *-ō*, *-inis*; *-es*, *-itis*; *-ex*, *-icis*; *-us*, *-eris*).

Jak vyplývá z předchozího, podle nové hypotézy jsou vykládané vokalické alternace vlastně ablautové. Takovou hypotézu lze přirozeně aplikovat i zde, protože v kmenovém sufixu konsonantických substantiv skutečně dochází v *ie* jazycích k ablautovému střídání. Na jeho základě byla pro jednotlivé typy *ie* jmen vypracována (zejména J. Schindlerem a H. Eichnerem) tzv. ablauto-akcentová paradigmatata.²⁰ Podle naší hypotézy, podle níž by

²⁰ Paradigmata s nepohyblivým akcentem: akrostatické (akcent ve všech pádech na kořeni), mesostatické (akcent ve všech pádech na sufixu), teleostatické (akcent

tedy „redukované“ vokály měly stát na místě nepřízvučného (= zánikového) kmene a naopak tam, kde se vokály v nepřímých pádech „zachovávají“, by se mělo jednat o kmene přízvučné. Ize do tohoto *ie* systému poměrně úspěšně zapojit i jména latinská: Tak např. *ie* substantiva odpovídající lat. typům na *-ō*, *-inis* jsou obecně holokinetická, tj. kmen je vždy zánikový (např. *homō* < **d^hg^hém-ōn*, gen. *hominis* < **d^hg^hm-n-és*). Dále např. životné *pecus*, *pecudis* bylo zase rekonstruováno jako hysterodynamické, tj. nom. **-éud-s*, gen. **-ud-és*. *ie* *iék^w-r* je podle *communis opinio* akrostatické, tj. gen. **iék^w-n-s* (srv. lat. *iecur*, *iecinis*). Subst. *iter* je zase hysterokinetické (srv. MEISER, 1998: 142), tj. v nominativu je kmen přízvučný, v nepřímých pádech nepřízvučný, a tedy zánikový (srv. lat. **itinis*) ad.

c) Vokál *-i-* v sufixaci a kompozici

Nejsložitější je otázka předpokládané změny tematického vokálu na *i*, která se předpokládá jednak při odvozování sufixy od *o*-kmenů (**novo-tās* > *novitās*), jednak u kompozit s *o*-kmenovým předním členem (**agro-cola* > *agricola*). U některých latinských sufixů je sice evidentní, že *-i-* je původní součástí sufixu, a nikoli kmenem odvozovaného jména, zejména u sufixů *-tūdō* a *-tās* je však taková interpretace nemožná. Totéž se týká i kompozit, kde je původ kompozičního vokálu *-i-* sice sporný, přesto však s největší pravděpodobností skutečně stojí na místě původního tematického vokálu *e/o*.

Vzhledem k tomu, že jsme však v ostatních případech obecnou, mechanickou změnu *o/e* > *i* v latině vyloučili, bylo by ji těžké předpokládat právě a pouze v těchto případech. Otázkou je, zda zde nelze spíše aplikovat Rasmussenovu teorii o již indoevropské redukci tematického vokálu na *i* v nepřízvučné pozici (srv. OLSEN – RASMUSSEN, 1999: 422).

3. Závěr

Shrňme tedy na závěr ještě jednou stručně, co vyplývá z analýzy dosavadního výkladu tohoto jevu v gramatikách a z vlastního rozboru excerpaného materiálu.

Jednoznačným výsledkem podle mého názoru je, že teorie o změně kvality latinských krátkých vokálů ve vnitřních slabikách v archaickém období v závislosti na předpokládané existenci archaického latinského akcentu na

ve všech pádech na koncove). Paradigmata s pohyblivým akcentem: proterokinetické (v silných pádech akcent na kořeni; ve slabých pádech akcent na sufixu), hysterokinetické (v silných pádech akcent na sufixu; ve slabých pádech akcent na koncove), amfikinetické (v silných pádech akcent na kořeni; ve slabých pádech akcent na koncove), holokinetické (v silných pádech akcent na kořeni, sufix v *o*-stupni; ve slabých pádech akcent na koncove; v lokativu akcent na sufixu).

počáteční slabice, tak jak byla dosud formulována, je neudržitelná. Tento názor vyplývá jednak z množství „výjimek“ z tohoto pravidla, které navíc spadají do vymezených slovtvorných kategorií, jednak také z toho, že ve skutečnosti neexistují žádné přesvědčivé doklady předpokládaných původních tvarů na archaických latinských nápisech. Nelze tedy hovořit o obecné, mechanické změně všech latinských krátkých vnitřních vokálů, a vzhledem k tomu, že právě na tomto předpokladu byla vystavěna i celá teorie o archaickém latinském akcentu vázaném na první slabiku, musíme ji zároveň s odmítnutím obecných vokalických změn zpochybnit jako dostatečně nepodloženou.

To však nic nemění na tom, že v latině nepochybně existují (i když nikoli obecně) vokalické alternace v kořenech i kmenech, které je nyní nutné nově vyložit. Ve snaze o to byla vyslovena hypotéza, podle níž stojí latinské „redukované“ vokály na místě původních zánikových stupňů (ať již v kořeni nebo ve kmeni). Popisovaný fenomén tak vlastně náleží mezi *a b l a u t o v é a l t e r n a c e*, a není tedy správné mluvit o „přehlásce“ ani obecněji o „změně vokálů“, protože nelze říci, že by vokál jednoho témburu byl původnější než druhý. Vokalizace „zánikových“ slabik je pak podle předložené hypotézy v latině různá ve slabikách počátečních a ve slabikách vnitřních, což není jev mezi indoevropskými jazyky nijak ojedinělý. Latinské „redukované“ vokály odpovídají vokalizaci vnitřních zánikových slabik. Neexistence redukovaných vokálů v určitých typech prefigovaných odvozenin (např. od denominativních sloves) pak vyplývá z faktu, že připojení prefixu je zřejmě chronologicky mladší než vokalizace (odvozuje se již „hotové“ slovo), a v době vokalizace zánikových slabik byla tedy kořenná slabika slabikou počáteční. Základní princip vokalických alternací tak podle nové hypotézy zůstává vlastně stejný: opět jde o přízvučnost a nepřízvučnost, opět jde o rozdíl mezi „staršími“ a „mladšími“ kompozity – to vše však ve zcela jiném vývojovém období.

Přehled citované literatury:

- BALDI, Ph., *The Foundations of Latin*, Berlin – New York 2002.
 BARTONĚK, A., *Literacy in Archaic Latium*, in: *Aspects of Latin. Papers from the Seventh International Colloquium on Latin Linguistics, Jerusalem, April 1993*, ed. H. ROSÉN, Innsbruck 1996, s. 19-26.
 BEEKES, R. S. P., *Laryngeal Developments: A Survey*, in: *Die Laryngaltheorie und die Rekonstruktion des indogermanischen Laut- und Formensystems*, hrsg. von A. BAMMESBERGER, Heidelberg 1988, s. 59-105.
 BUCK, C. D., *Comparative Grammar of Greek and Latin*, Chicago 1959.
Corpus Inscriptionum Latinarum, I², *Addenda altera*, ed. Th. MOMMSEN, Berlin 1943.

- Corpus Inscriptionum Latinarum*, I², *Addenda tertia*, ed. Th. MOMMSEN, Berlin 1986.
Corpus Inscriptionum Latinarum, I², ed. Th. MOMMSEN, Berlin 1918.
 CORSSEN, W., *Über Aussprache, Vokalismus und Betonung der lateinischen Sprache*, Leipzig 1858.
 DIETRICH, A., *Zur Geschichte des Accents im Lateinischen*, ZVS 1, 1852, s. 543-556.
 ERNOUT, A. – MEILLET, A., *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, Paris 1932.
 LEUMANN, M., *Lateinische Laut- und Formenlehre. Lateinische Grammatik*, I, München 1977.
Lexikon der indogermanischen Verben, H. Rix et al., Wiesbaden 2001.
 MEISER, G., *Historische Laut- und Formenlehre der lateinischen Sprache*, Darmstadt 1998.
 MONTEIL, P., *Eléments de phonétique et de morphologie du latin*, Paris 1973.
 NIEDERMANN, M., *Historische Lautlehre des Lateinischen*, Heidelberg 1911.
 OLSEN, B. A. – RASMUSSEN, J. E., *Indo-European -to-/-tu-/-ti-: A Case of Phonetic Hierarchy*, in: *Compositiones Indogermanicae in memoriam Jochem Schindler*, hrsg. von H. EICHNER – H. Ch. LUSCHÜTZKY, Praha 1999, s. 421-435.
Oxford Latin Dictionary, Oxford 1968.
 PALMER, L. R., *The Latin Language*, London 1961.
 PISANI, V., *Grammatica latina storica e comparativa*, vol. II, Torino 1962.
 POKORNÝ, J., *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern – München 1959.
 PRAŽÁK, J. M. – NOVOTNÝ, Fr. – SEDLÁČEK, D., *Latinsko-český slovník*, Praha 1955.
 PROSDOCIMI, A. L., *Rivista di epigrafia italiana*, SE 49, 1981, s. 285-371.
 SAFAREWICZ, J., *Historische lateinische Grammatik*, Halle 1969.
 SCHRIJVER, P., *The Reflexes of the Proto-Indo-European Laryngeals in Latin*, Amsterdam – Atlanta 1991.
 SIHLER, A. L., *New Comparative Grammar of Greek and Latin*, New York – Oxford 1995.
 SOMMER, F. – PFISTER, R., *Handbuch der lateinischen Laut- und Formenlehre*, Band I: *Einleitung und Lautlehre*, Heidelberg 1977.
 TRONSKIJ, I. M., *Očerki iz istorii latinskogo jazyka*, Moskva 1953.
 URBANOVÁ, D., *Die ältesten altlateinischen Inschriften*, SPFFBU, E 37, 1992, s. 125-131.
 URBANOVÁ, D., *Lapis Satricanus*, SPFFBU, E 39, 1994, s. 119-125.
 WACHTER, R., *Altlateinische Inschriften*, Bern 1987.
 WALDE, A. – HOFMANN, J. B., *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1938-1956.

SUMMARY
Vowel Weakening in Latin

The article is concerned with one of the most significant phenomena of Latin historical grammar, namely Latin vowel weakening (*faciō – cōficiō, sedeō – assideō, nōmen – nōmīnis* etc.). It puts forward the criticism of the existing interpretation of the phenomenon, which has remained for 150 years virtually unchanged in grammar books, and offers a new solution suggesting that what is involved is not a mechanical change induced by the weakening of inner syllables, supposed to have occurred due to the hypothetical archaic Latin accent on the first syllable, but much older ablaut alternation.

ŘECKÉ OBYTNÉ DOMY
KLASICKÉHO OBDOBÍ
A POČÁTKŮ HELENISMU

Iva ONDŘEJOVÁ (*Praha*)

Zatímco řeckým chrámům jsou v obecných přehledech o architektuře věnovány stovky stránek, omezují se kapitoly o obytných domech většinou na několik základních informací o hlavních typech s poukazem na domy známé z Olynthu, Priény a Délu a na zobrazení několika málo, převážně stále se opakujících půdorysů. V protikladu k Itálii, kde objevy v Pompejích a Herkulaneu podněcovaly již od 18. století v odbornících i veřejnosti zájem o římské domy a kulturu bydlení, zůstávala pro Řecko tato sféra dlouho přehlížená. Je proto zásluhou archeologů, architektů a dalších odborníků, že se v posledních desetiletích minulého století rozhodli využít poznatků z nových výzkumů řeckých měst a zejména v rámci mezinárodního projektu „Wohnen in der klassischen Polis“ zaměřili svoji pozornost na prostředí, v němž řečtí občané trávili svůj soukromý život.

Řecká města vznikala v zásadě dvojím způsobem. Je do určité míry paradoxní, že nejslavnější z nich, jako na příklad Athény, Korint nebo Sparta, se vyvíjela živelně, postupným rozrůstáním z původních menších sídlišť. Jiná byla založena plánovitě a měla podobu určité sítě (rastru), do které se umístily všechny veřejné i soukromé budovy. Za vynálezce takových plánovitě uspořádaných měst bývá tradičně považován architekt a urbanista Hippodámos z Mílétu, který žil v 5. století př. Kr. a který kromě svého rodiště, zničeného v roce 494 př. Kr. Peršany, stál u zrodu či přestavby i několika dalších měst. Obnovování Mílétu začalo po roce 479 a hned krátce na to byl Hippodámos povolán do Athén a pověřen novou výstavbou athénské přístavu Peiraiea. Dalším jeho dílem bylo založení „vzorové“ jhoitalské kolonie Thúrií, jeho jméno bývá spojováno i se založením Rhodu na konci 5. století (pro založení města jsou uváděna různá data: 411, 408; s Hippodámem je spojováno na základě informace u Strabóna). Zde je však časové rozpětí již tak velké (předpokládá-li se Hippodámovo narození někdy na konci 6. století), že přímá architektova účast není pravděpodobná, i když vliv jeho učení je i zde nepopíratelný.

Problémem zůstává, že síť rovnoběžných ulic, které se někdy kříží v pravoúhelných a které mezi sebou uzavírají bloky domů (*insuly*), mají již některá města dlouho před Hippodámem. Platí to zejména pro řecké kolonie,